

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра моніторингу довкілля та природокористування

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної
роботи

«_____» _____ 2019 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Ландшафтознавство

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти _____ перший / бакалаврський _____
галузь знань _____ 10 Природничі науки _____
(шифр і назва)
спеціальність (напрямок) _____ 101 Екологія, _____
(шифр і назва)
освітня програма _____ Екологія _____
(шифр і назва)
спеціалізація _____
(шифр і назва)
вид дисципліни _____ обов'язкова _____
(обов'язкова / за вибором)
факультет _____ екологічний _____

2019 / 2020 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету (інституту, центру)
29.08.2019 року, протокол № 14

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Клєщ А. А. ст. викл. кафедри моніторингу довкілля та природокористування екологічного факультету

Програму схвалено на засіданні кафедри моніторингу довкілля та природокористування
Протокол від 29.08.2019 року № 12

Завідувач кафедри моніторингу довкілля та природокористування

_____ Максименко Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією екологічного факультету

Протокол від 29.08.2019 року № 10

Голова методичної комісії екологічного факультету

_____ Максименко Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “Ландшафтознавство” складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавр

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

Спеціальності 101 «Екологія» за освітньо-професійними програмами «Екологія», «Екологічна безпека», «Екологічний контроль та аудит», «Заповідна справа».

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Формування у студентів теоретичних уявлень про ландшафт як форму організації довкілля та практичних навичок дослідження ландшафтів для потреб розробки систем раціонального природокористування та екологічних заходів.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

- оволодіння загальнотеоретичними знаннями про ландшафт як об'єкт дослідження в галузі наук про Землю, його просторову та часову структуру, функціонування та властивості, що визначають його екологічний стан;
- ознайомлення із різноманіттям природних та антропогенних ландшафтів та принципами науково впорядкування знань про них;
- вивчення географічних закономірностей формування ландшафтно-ї структури на регіональному рівні;
- набуття практичних навичок досліджень ландшафтів та методичних основ здійснення їх картографування;
- застосування комплексного підходу при ландшафтно-екологічному дослідженні території та розробці систем природоохоронних заходів та заходів із оптимізації природокористування;

1.3. Кількість кредитів – 3

1.4. Загальна кількість годин – 90

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	1-й
Семестр	
2-й	2-й
Лекції	
28 год.	6 год.
Практичні, семінарські заняття	
28 год.	6 год.
Лабораторні заняття	
год.	- год.
Самостійна робота	
34 год.	78 год.
Індивідуальні завдання	
- год.	

1.6. Заплановані результати навчання

В результаті навчання студент повинен сформувати наступні компетентності :

- застосовувати ландшафтний підхід до розгляду навколишнього середовища в процесі наукових досліджень та здійснення професійної діяльності;
- аналізувати вертикальну структуру ландшафтів та оцінювати роль окремих компонентів у формуванні ландшафту;
- виявляти тип взаємозв'язків між компонентами ландшафту та прогнозувати наслідки їх змін;
- визначати морфологічну будову рівнинних та гірських ландшафтів території;
- виявляти та аналізувати горизонтальну структуру парагенетичних ландшафтів;
- укладати картографічні твори ландшафтної структури на основі польових та камеральних досліджень;
- вміти характеризувати основні екологічні властивості ландшафтів на основі їх класифікації;
- оцінювати роль окремих процесів функціонування ландшафту та прогнозувати наслідки змін їх параметрів;
- визначати причини та наслідки динаміки та розвитку ландшафтів;
- визначати тип змін ландшафтів;
- визначати форму стійкості ландшафту на певний антропогенний вплив чи антропогенне навантаження та його здатність до саморегуляції;
- визначати та аналізувати структуру антропогенних ландшафтів, розраховувати показники антропогенної трансформації;
- прогнозувати наслідки та оцінювати вплив здійснення антропогенної діяльності на ландшафт;
- розробляти природоохоронні заходи для покращення екологічного стану ландшафтів;
- формулювати рекомендації стосовно відновлення деградованих ландшафтів на основі знань про їх будову та генезу.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Тема 1. Ландшафт як феномен екологічного бачення єдності довкілля.

Суттєве значення введення в природничих науках поняття “ландшафт”. Передумови виникнення, розвиток та еволюція знань про ландшафт. Трактування поняття ландшафт. Визначення термінів «природно-територіальний комплекс», «геосистема», «ландшафт» : принципи схеми об'єктів дослідження та відмінності між ними.

Тема 2. Вертикальна стратифікація ландшафту: компоненти і взаємозв'язки.

Вертикальна структура ландшафтних екосистем. Природні компоненти ландшафту. Природні компоненти як фактори ландшафтотворення. Види взаємозв'язків компонентів. Міжелементні та міжкомпонентні відносини в ландшафтних екосистемах. Вертикальні межі ландшафтів.

Тема 3. Морфологія ландшафту: одиниці горизонтальної структури рівнинних та гірських ландшафтів.

Морфологічна будова ландшафту. Морфологія рівнинних ландшафтів: фація, підурочище, урочище та місцевість. Морфологічні одиниці гірських ландшафтів: стрія, висотна місцевість, ландшафтний сектор. Проблема визначення меж. Парагенетичні ландшафти та особливості їх горизонтальної будови (ландшафтна катена, нуклеарні ландшафти, ландшафтні екотони).

Тема 4. Функціонування, динаміка та еволюція ландшафтів.

Основні процеси функціонування ландшафту. Добова, сезонна, річна, багаторічна динаміка. Природні та антропогенні зміни. Внутрішні і зовнішні причини змін. Інваріант ландшафту. Саморегуляція. Флуктуації та сукцесія ландшафтів. Розвиток ландшафту. Причини переходу динаміки в розвиток. Саморозвиток.

Тема 5. Стійкість ландшафтів.

Загальні форми стійкості ландшафту. Інертність. Поновлюваність. Пластичність. Типологія ландшафтів за їх стійкістю. Показники різних форм стійкості ландшафту. Самовідновлення ландшафтів.

Тема 6. Впорядкування різноманіття ландшафтів : типологія та класифікація.

Принципи класифікації ландшафтів. Типологічна та регіональна класифікації ландшафтів. Ієрархія одиниць регіональної та типологічної класифікацій. Структурно-генетична класифікація ландшафтів. Фізико-географічне районування. Одиниці районування.

Тема 7. Географічні закономірності диференціації ландшафтів земної поверхні.

Широтна зональність. Зональні, азональні та інтерзональні ландшафти. Висотна поясність. Секторність. Ярусність. Ефекти бар'єрності. Експозиційна асиметрія схилів ландшафтів.

Тема 8. Людина та ландшафт: процес і результат антропогенізації ландшафтної оболонки.

Основні етапи та напрямки антропогенізації ландшафтів. Концепції антропогенного та культурного ландшафту. Типологічна характеристика антропогенних ландшафтів. Примітивні природно-антропогенні ландшафти. Пірогенні ландшафти. Лісогосподарчі ландшафти. Аграрні ландшафти (землеробські та скотарські). Селітебні ландшафти. Промислові ландшафти. Рекреаційні ландшафти.

Тема 9. Зміст, завдання та методи проведення ландшафтно-екологічних досліджень.

Зміст, мета та методи прикладних ландшафтно-екологічних досліджень. Основні сфери застосування прикладних ландшафтних досліджень. Етапи проведення досліджень та їх специфіка. Польові (маршрутні та стаціонарні) та дистанційні дослідження. Картографування ландшафтів.

Тема 10. Охорона ландшафту та принципи екологічної оптимізації природокористування.

Поняття «охорона ландшафту» та підходи до його реалізації. Міжнародні правові документи, що гарантують охорону ландшафту. Засади охорони ландшафту на місцевому та регіональному рівнях. Оцінка наслідків впливу людини на ландшафт. Прогноз негативних наслідків господарської діяльності на ландшафт при освоєнні. Принципи раціонального природокористування. Відновлення порушених ландшафтів.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	Інд.	С. р.		л	п	лаб.	Інд.	С. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема1. Ландшафт як феномен екологічного бачення єдності довкілля.	11	2	2			7	11	2	1			7
Тема2. Вертикальна стратифікація ландшафту: компоненти і взаємозв'язки.	11	2	2			7	11	2	1			7
Тема3. Морфологія ландшафту: одиниці горизонтальної структури рівнинних та гірських	11	2	2			7	11	2	1			7

ландшафтів.												
Тема4. Функціонування, динаміка та еволюція ландшафтів.	11	2	2			7	11	1				11
Тема5. Стьйкість ландшафтів.	11	2	2			7	11	1				11
Тема6. Впорядкування різноманіття ланд- шафтів : типологія та класифікація.	11	2	2			7	11	1				11
Тема7. Географічні закономірності диференціації ландшафтів земної поверхні.	16	4	4			8	16					16
Тема8. Людина та ландшафт: процес і результат ант ропо- генізації ландшафтної оболонки.	16	4	4			8	16					16
Тема9. Зміст, завдання та методи проведення ландшафтно-еколо- гічних досліджень.	11	2	2			7	11					11
Тема10. Охорона ландшафту та принципи екологічної оптимізації природокористування.	11	2	2			7	11					11
Разом за змістовим роздіом	120	24	24			72	120	6	6			108

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денне	заочне
1	Аналіз вертикальної структури ландшафту.	4	1
2	Складання ландшафтної карти на фаціальному рівні	4	1
3	Складання ландшафтної карти на рівні типів місцевості.	4	1
4	Картографування антропогенних ландшафтів та оцінка ступеня антропогенної трансформації	4	1
5	Польові дослідження ландшафтів	4	1
6	Дослідження та аналіз екологічних проблем ландшафтів заданого району	4	1
	Разом	24	6

5. Завдання для самостійної робота

Студент повинен самостійно опрацювати додаткову літературу та зробити опорний конспект згідно наведених тем. Орієнтовна кількість годин на опрацювання додаткового матеріалу наведена в таблиці.

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		денне	заочне
1	Загальноісторичні передумови та етапи розвитку науки про ландшафт.	7	7
2	Концепція супідрядності факторів, що визначають властивості ландшафтів.	7	7
3	Класифікація урочищ за співвідношенням займаних площ і повторюваності в структурі ландшафту.	7	7
4	Основні види природної ландшафтної динаміки.	7	11
5	Картографування і типологія ландшафтів за їх стійкістю.	7	11
6	Сучасне фізико-географічне районування території України.	7	11
7	Поліструктурність ландшафту.	8	16
8	Національний (етнічний) ландшафт.	8	16
9	Метод «пластики рельєфу» як інструмент складання ландшафтних карт-гіпотез на камеральному етапі дослідження.	7	11
10	Оптимізація природокористування та організація територій.	7	11
	Разом	72	108

6. Індивідуальні завдання

Охоплюють теоретичний курс дисципліни і контролюються комплексною курсовою роботою 1 курсу.

7. Методи контролю

В процесі вивчення дисципліни використовуються наступні види контролю засвоєння навчального матеріалу: поточний (протягом семестру) та підсумковий семестровий.

Поточний контроль проводиться у формі усного опитування або письмового контролю на практичних заняттях та лекціях. Можливо проведення поточного контролю у формі колоквиуму, комп'ютерного тестування.

Підсумковий семестровий контроль з дисципліни є обов'язковою формою оцінювання результатів навчання та проводиться в терміни, встановлені графіком навчального процесу і в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою дисципліни.

8. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання										Екзамен	Сума	
Розділ					Практикум			Контрольні роботи				Разом
10					30			20		60	40	100
T1	T2	T3	T4	T5	П1	П2	П3	K1	K2			
1	1	1	1	1	5	5	5	10	10			
T6	T7	T8	T9	T10	П4	П5	П6					
1	1	1	1	1	5	5	5					

Максимальна кількість балів, яку студент може отримати протягом навчального семестру становить **60 балів**.

Кількість балів, що нараховуються за результатами **поточного контролю знань** навчального матеріалу дисципліни, засвоєного на лекційних заняттях та за рахунок самостійного опрацювання матеріалу **для розділу становить 10 балів.**

За матеріалами розділу заплановано проведення 10 поточних контролів, кожен з яких містить 2 контрольні завдання відкритого типу, що передбачають однозначну відповідь. Кожна вірна відповідь оцінюється в 0,5 балів.

Кількість балів, що нараховуються за результатами виконання **практичної роботи та участі у семінарах** протягом семестру становить **30 балів.**

Максимальна оцінка за виконання однієї практичної роботи становить 5 балів. Нарахування балів за виконання кожної практичної роботи здійснюється у такий спосіб: 3 бали – завдання практичної роботи досягнуто в повній мірі, студент вміло використовує набуті навички та оперує набутими термінами; 2 бали – робота виконана, завдання практичної роботи досягнуто, але містить одну суттєву або декілька несуттєвих неточностей, студент використовує набуті навички та оперує набутими термінами; 1 бал – робота виконана, завдання практичної роботи частково досягнуто, студент частково використовує набуті навички; 0 балів – робота не виконана; +1 бал – практична робота виконана і здана вчасно; +1 бал - оформлення відповідає вимогам норм контролю.

Кількість балів, що нараховуються за результатами **2 контрольних робіт, що передбачені навчальним планом складає 20 балів.**

Кожна контрольна робота складається з 20 завдань закритої форми (по 0,5 балів за кожну вірну відповідь) та проводиться у формі комп'ютерного тестування.

Максимальна кількість балів, яку студент може отримати **за результатами екзаменаційного контролю** становить **40 балів.**

Екзаменаційний контроль проводиться у формі комп'ютерного тестування та містить завдання закритого та відкритого типу.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

Приклад екзаменаційного тесту (40 б.)

Завдання закритої форми: *Оберіть вірну відповідь із запропонованих.*

1. Розташування, порядок компонентів і природно-територіальних комплексів усередині ландшафту – це :

А. динаміка ландшафту; Б. будова (структура) ландшафту; В. формування ландшафту.

2. Обмін речовиною та енергією між окремими ярусами – геогоризонтами - ландшафту відбувається у напрямку:

А. по вертикалі; Б. по горизонталі; В. усебічно.

3. Розрізняють такі види будови (структури) ландшафту:

А. просту та складну; Б. вертикальну та горизонтальну; В. геологічну та геохімічну.

4. Здатність системи впливати на імпульс, що приходить ззовні, який в результаті зазнає певних змін, що найчастіше проявляється у циклічності розвитку – це....:

А. прямий зв'язок; Б. безпосередній зв'язок; В. зворотній зв'язок.

5. Найбільш стійкі, чітко виражені і постійні дії, спрямовані від одного компонента до іншого називаються :

А. ланцюжними зв'язками; Б. зворотніми зв'язками; В. прямими зв'язками.

6. Розрізняють такі типи зворотних зв'язків як:

А. прості та складні; Б. постійні та змінні; В. негативні та позитивні.

8. *Послідовне розташування компонентів за ярусами – це:*

А. вертикальна структура ландшафту; Б. горизонтальна структура ландшафту; В. діаметральна структура ландшафту.

9. *Геоматичними компонентами або геомою назвають наступні компоненти ландшафту:*

А. рослинність - тваринний світ - ґрунтовий покрив; Б. воду, що міститься в ландшафті у рідкому, твердому, пароподібному стані - повітряні маси тропосфери - маси геологічних порід, що складають земну кору; В. воду, що міститься в ландшафті у рідкому, твердому, пароподібному стані - повітряні маси тропосфери - ґрунтовий покрив.

10. *З наведених нижче варіантів оберіть такі, що не є матеріальними компонентами ландшафту, але виступають факторами його формування:*

А. ґрунтовий покрив; Б. геологічний фундамент; В. рельєф; Г. клімат.

11. *Геогоризонт як структурний елемент (підсистема) вертикального профілю ландшафту може включати:*

А. один природний компонентом; Б. поєднання природних компонентів, що знаходяться в одному агрегатному стані; В. поєднання природних компонентів, що характеризується специфічною геомасою.

12. *Оберіть варіант відповіді, в якому вірно розташовані у порядку збільшення складності одиниці генетико-морфологічної будови рівнинних ландшафтів:*

А. Фація – місцевість – надурочище – ландшафт; Б. Фація – підурочище – урочище – місцевість – ландшафт; В. Фація – урочище – стрія – ландшафт.

13. *Природно-територіальний комплекс, що характеризується однаковою літологією поверхневих (ґрунтових) порід, однаковим характером ґрунтового зволоження, одним мікрокліматом, однією ґрунтовою відміною і одним біоценозом (в умовах непорушеної природної рослинності) відповідає міфологічній одиниці :*

А. місцевість; Б. фація; В. асоціація.

14. *За своїм походженням фації поділяються на:*

А. первинні та похідні; Б. корінні та похідні; В. корінні та успадковані.

15. *Природно територіальний комплекс, який складається з генетично взаємопов'язаних фацій або підурочищ, утворених у межах частини або цілої мезоформи рельєфу – це :*

А. урочище; Б. місцевість; В. ландшафт.

16. ... – це порядок взаємного розташування морфологічних одиниць на території ландшафту.

А. вертикальна структура ландшафту; Б. морфологічна структура ландшафту; В. геофізична структура ландшафту

17. *Оберіть лише ті морфологічні одиниці, що виділяють у морфологічній будові гірських ландшафтів :* А. стрія; Б. висотна місцевість; В. ландшафтний сектор.

18. *Згідно національної класифікації ландшафтів за приуроченістю до великих морфоструктур - платформно-рівнинних або складчастих – виділяють таку класифікаційну одиницю як:* А. клас ландшафту; Б. тип ландшафту; В. вид ландшафту

19. *На рівнинних ландшафтах України виявляють чотири зональні типи ландшафтів:*

А. темнохвойнолісові, хвойно-широколистяні, лісостепові, степові; Б. хвойно-широколистяні, широколистяні лісові, лісостепові та степові; В. тундрові, лісостепові, степові, пустельні.

20. *Індикатором визначення підурочища є:*

А. елемент мезоформи рельєфу; В. мезоформа рельєфу; С. гірські породи.

21. *Стійка послідовність постійно діючих процесів обміну і перетворення речовини, енергії та інформації, що забезпечує збереження стану ландшафту протягом значного проміжку часу – це ...*

А. динаміка ландшафту; Б. функціонування ландшафту; В. еволюція ландшафту

22. *Основним джерелом енергії для багатьох процесів у ландшафті є :*

А. сонячна радіація; Б. енергія тектонічних рухів; В. теплова енергія надр Землі.

23. *Процес затримання вологи фітогеогоризонтами називається:*

А. захват води листовою пластиною; Б. інтерцепція; В. інтерцепційна втрата.

24. *Згідно типології ландшафтів за співвідношенням статей водного балансу розрізняють:*

А. гіпергумідні, гумідні, аридні ландшафти; Б. ландшафти промивного, непромивного та випітного режимів; В. позитивні, нейтральні, негативні ландшафти

25. *В геохімії ландшафту місця, де різка зміна умов міграції призводить до накопичення елементів називаються....* А. ландшафтно-геохімічними бар'єрами; Б. ландшафтно-геохімічними пастками; В. ландшафтно-геохімічними капканами.

26. *Набуття ландшафтом нових чи втрата притаманних властивостей в результаті зовнішнього впливу (природного, антропогенного) або під впливом внутрішніх процесів, які, як правило, відбуваються одночасно – це...*

А. еволюція ландшафту; Б. зміни ландшафту; В. динаміка ландшафту.

27. *Зміни оборотного характеру одного стану ландшафту іншим, що не приводять до корінної перебудови структури та функціонування ландшафту – це ...*

А. еволюція ландшафту; Б. зміни ландшафту; В. динаміка ландшафту.

28. *Спрямований, необоротний розвиток ландшафту, в ході якого відбувається докорінна зміна його структури і функціонування – це ...*

А. еволюція ландшафту; Б. зміни ландшафту; В. динаміка ландшафту.

29. *Відновлення ландшафту на первинній морфолітогенній основі після порушення біоти і ґрунтового покриву називається процесом...*

А. первинної сукцесії; Б. вторинної сукцесії; В. флуктуації.

30. *Властивість ландшафту в процесі функціонування зберігати характерні типові стани, режими, зв'язки між компонентами – це...*

А. саморегуляція; Б. самовідновлення; В. дегляціація.

Завдання відкритої форми: Заповніть прогалину, вставивши пропущене поняття.

31. _____ (1 сл.) – здатність ландшафту «затримувати» реакцію на зовнішній вплив.

32. _____ (1 сл.) – здатність ландшафту «повернутися» у до вихідного стану після дії зовнішнього впливу.

33. _____ (1 сл.) – наявність декількох областей стійких станів ландшафту, в які він може переходити.

34. _____ (2 сл.) – розташування, порядок компонентів і природних територіальних комплексів усередині ландшафту.

35. _____ (2 сл.) – є цілісним багатоповерховим додатним чи від'ємним за формою природним територіальним макрокомплексом, який чітко відокремлений у геологічному фундаменті та рельєфі гірської області й складається з висотних місцевостей.

36. Згідно класифікації, _____ (1 сл.) ландшафтів виділяють за балансом тепла та вологи й при відповідній літогенній основі поверхневих відкладів характеризуються спільним зональним ґрунтово-рослинним покривом.

37. _____ (2 сл.) – це певна сукупність властивостей функціонування та структури, яка зберігається упродовж певного відрізка часу.

38. Послідовність змін станів ландшафту або областей станів називають _____ (2 сл.).

39. _____ (1 сл.) — відрізу року тривалістю не менше доби, специфіка якого зумовлена сезонною ритмічністю, погодою та динамічною тенденцією зміни вертикальної структури геосистеми.

40. _____ (1 сл.) — структурний елемент вертикального профілю ландшафту, сформований певним природним компонентом або (частіше) їх поєднанням і володіє специфічною геомасою.

10. Рекомендована література

Базова

1. Максименко Н. В. Ландшафтна екологія : підручник для студ. ВНЗ / Н. В. Максименко, В. М. Гуцуляк, Т. В. Дудар. – Х : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 284 с.
2. Гуцуляк В. М. Ландшафтознавство: Теорія та практика. Навчальний посібник. – Чернівці : Книги - XXI, 2008. – 168 с.
3. Міллер Г. П., Петлін В. М., Мельник А. В. Ландшафтознавство: теорія і практика: Навч. посібн. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 172 с.

Допоміжна

1. Колбовский Е. Ю. Ландшафтоведение : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. Ю. Колбовский. — М. : Издательский центр «Академия», 2006. — 480 с.
2. Казаков Л. К. Ландшафтоведение с основами ландшафтного планирования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. К. Казаков. — 2-е изд., испр. — М. : Издательский центр «Академия», 2008. — 336 с.
3. Марцинкевич Г. И. Основы ландшафтоведения / Г.И. Марцинкевич и др..— Минск: Высш. шк., 1986. — 206 с.
4. Исаченко А. Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование: Учеб. — М.: Высш. шк., 1991. — 366 с.: ил.
5. Николаев В. А. Ландшафтоведение. Семинарские и практические занятия. Изд.2-е, перераб. и доп. — М.: Географический факультет МГУ, 2006. — 208 с.
6. Видина А. А. Практические занятия по ландшафтоведению. Вып. 1: Укладка спецконтуров на картографической основе с рельефом в горизонталях и оформление разных видов природных карт. - м.: Изд-во Моск. ун-та, 1974. - 84 с.
7. Соболева Н. П. Ландшафтоведение: учебное пособие / Н. П. Соболева, Е. Г. Языков — Национальный исследовательский Томский политехнический университет. — Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2010. — 184 с.
8. Голованов А. И., Кожанов Е. С., Сухарев Ю. И. Ландшафтоведение. — М.: КолоС, 2005. — 216 с.
9. Денисик Г. І. Регіональне антропогенне ландшафтознавство. Навчальний посібник / Г. І. Денисик, О. В. Тімець – Вінниця-Умань, 2010 – 170 с.
10. Куракова Л. И. Антропогенные ландшафты (Текст лекций) / Л. И. Куракова. — М. : Издательство Московского университета, 1976. — 212 с.
11. Беручашвили Н. Л. Геофизика ландшафта : Учеб. Пособие для геогр. Спец. Вузов. — М. : Высш. шк., 1990. — 287 с.
12. Авессаломова И. А. Биогеохимия ландшафтов. / И. А. Авессаломова. — М.: Географический факультет МГУ, 2007. — 162 с.
13. Авессаломова И. А. Экологическая оценка ландшафтов. / И. А. Авессаломова. — М.: МГУ, 1992. — 88 с.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

Николаев В. А. Конспект-презентація лекційного курсу для студентів першого року навчання географічного факультету Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова : http://www.landscape.edu.ru/edu_help1_landshaftovedenie_konspekt.shtml